

NATALIA DŁUGOSZ

Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu
Instytut Filologii Słowiańskiej

Porównanie wybranych typów słotwórczych w zakresie rzeczownikowych formacji deminutywnych z różnymi formantami w języku polskim i w języku bułgarskim

Słowa klucze: słotwórstwo, polskie i bułgarskie deminutywa rzeczownikowe, formanty zdrabniające

Rzeczownikowe formacje deminutywne są najbardziej produktywną kategorią rzeczowników w polszczyźnie, bułgarszczyźnie, jak i w pozostałych językach słowiańskich. Uznaje się je za konstrukcje o charakterze potencjalnym, które stanowią zbiór otwarty, rozszerzany w wyniku zastosowania odpowiednich reguł¹. Deminutywa charakteryzują się dużą regularnością derywacji. W omawianych językach, jak i w pozostałych językach słowiańskich, powstają na drodze derywacji sufiksальной dodatniej lub wymiennej.

Pod pojęciem rzeczownikowych formacji deminutywnych rozumiem zatem rzeczowniki odrzeczownikowe powstałe na drodze derywacji sufiksальной dodatniej lub wymiennej. Utworzone za pomocą formantów deminutywnych derywaty rozumiane są jako struktury sekundarne, istniejące w opozycji: wyraz podstawowy (neutralny pod względem znaczenia) ↔ deminutywum (modyfikacja znaczenia – zmiana rozmiaru, subiektywna ocena mówiącego do przedmiotu).

Wśród deminutywów wyróżniam dwie grupy: deminutywa właściwe oraz deminutywa formalne. Do deminutywów właściwych zaliczam formacje utwo-

¹ R. Grzegorzczkova (1974: 109–110).

rzone od nazw przedmiotów, których główną cechą jest sygnalizowanie małości, np. pol. *dom* → *domek*, *okno* → *okienko*; bułg. *къща* → *къщичка*, *прозорец* → *прозорче*.

Deminutywa formalne tworzą kilka podgrup:

- zdrobnienia, w których między wyrazem podstawowym i pochodnym zostaje zachowane pewne ogólne podobieństwo znaczeń, np. podobieństwo kształtu, funkcji, surowca itp.: pol. *młyn* → *młynek*, *dzwon* → *dzwonek*, *guma* → *gumka*; bułg. *мелница* → *мелничка*, *камбана* → *камбанка*, *гума* → *гумичка*;
- zdrobnienia wnoszące znaczenie syngulatywności i partytywności, które nazywają bądź pojedynczy element pojęcia wskazanego w wyrazie podstawowym, bądź jego część, np.: pol. *słota* → *słotka*, *ogień* → *ognik*, *pył* → *pyłek*, *ciasto* → *ciastko*; bułg. *слама* → *сламка*, *огън* → *огънче*, *пух* → *пухче*, *баница* → *баничка*;
- zdrobnienia emfaticzne, które odnoszą się do:
 - a) pojęć stałych pod względem rozmiarów, np.: pol. *dzień* → *dzionek*, *słońce* → *słonko*; bułg. *слънце* → *слънчице*, *зима* → *зимичка*;
 - b) rzeczowników abstrakcyjnych, np.: pol. *cnota* → *cnotka*, *idea* → *idejka*, *ambicja* → *ambicyjka*; bułg. *амбиция* → *амбицийка*, *нужда* → *нуждица*, *дарба* → *дарбица*;
 - c) nazw istot młodych, np.: pol. *gęś* → *gęsię*, *prosię* → *prosiątko*, *szewc* → *szewczyk*, *krawiec* → *krawczyk*; bułg. *прасе* → *прасенце*, *моряк* → *моряче*, *чирак* → *чираче*.

Inwentarz formantów deminutywnych w obu językach jest bardzo bogaty.

W języku polskim przedstawia się on następująco:

- 1) dla rzeczowników rodzaju męskiego:
 - *-ek* (*dom* → *domek*) oraz warianty rozszerzone: *-uszek* (*placek* → *placuszek*), *-aszek* (*kij* → *kijaszek*), *-iszek* (*brat* → *braciszek*), *-ątek* (*kawalek* → *kawalątek*);
 - *-ik/ -yk* (*but* → *bucik*) oraz warianty rozszerzone: *-czyk* (*ślusarz* → *ślusarczyk*);
 - *-ak* (*pies* – *psiak*);
- 2) dla rzeczowników rodzaju żeńskiego:
 - *-ka* (*kokarda* → *kokardka*), *-ka²* (*jasła* → *jaselka*) oraz warianty rozszerzone: *-eczka¹* (*uzda* → *uzdeczka*), *-eczka²* (*usta* → *usteczka*), *-yczka*

(*twarz* → *twarzyczka*), *-ulka* (*deska* → *deszczulka*), *-uszka* (*paczka* → *paczuszka*), *-etka* (*orgia* → *orgietka*), *-eńka* (*chwila* → *chwileńka*);

3) dla rzeczowników rodzaju nijakiego:

- *-ko* (*bloto* → *blotko*) oraz warianty rozszerzone: *-eczko* (*miasto* → *miasteczko*), *-eńko* (*cudo* → *cudeńko*), *-etko* (*pole* → *poletko*), *-uszko* (*jablko* → *jabluszko*), *-onko* (*strzeмие* → *strzemionko*), *-ączko* (*strzeмие* → *strzeмиączko*), *-ątko* (*pisklę* → *pisklątko*);

4) derywaty utworzone od rzeczowników reprezentujących kategorię plurale tantum:

- *-ki* (*plecy* → *plecki*), *-iki/-yki* (*konszachty* → *konszachciki*; *kleszcze* → *kleszczyki*),
- *-iczki* (*drzwi* → *drzwiczki*), *-uszki* (*majtki* → *majtuszki*).

W słowotwórstwie bułgarskim występują następujące formanty deminutywne:

1) dla rzeczowników rodzaju męskiego:

- *-eц* (*зъб* → *зъбец*);

2) dla rzeczowników rodzaju żeńskiego:

- *-ка* (*буза* → *бузка*), *-ичка* (*баклава* → *баклавичка*), *-урка* (*къща* → *къщурка*);
- *-ица* (*глава* → *главица*), *-чица* (*сол* → *солчица*);

3) dla rzeczowników rodzaju nijakiego:

- *-це* (*агне* → *агънце*), *-ице* (*лице* → *личице*), *-енце* (*око* → *оченце*);

4) dla rzeczowników rodzaju męskiego i żeńskiego:

- *-ле* (*нос* → *носле*, *книга* → *книжле*);

5) dla rzeczowników rodzaju męskiego, żeńskiego i nijakiego:

- *-че* (*джоб* → *джобче*, *жаба* → *жабче*, *дърво* → *дървче*);
- *-е* (*ключ* → *ключе*, *гъска* → *гъсе*, *палто* → *палте*);

6) derywaty utworzone od rzeczowników w liczbie mnogiej oraz od rzeczowników reprezentujących kategorię plurale tantum:

- *-ки* (*потури* → *потурки*), *-ички* (*гащи* → *гащички*);
- *-ца* (*очила* → *очилца*), *-ица* (*хора* → *хорица*), *-енца* (*гащи* → *гащенца*).

Celem niniejszego artykułu jest porównanie typów słowotwórczych w zakresie odpowiadających sobie polskich i bułgarskich rzeczownikowych formacji deminutywnych, utworzonych za pomocą różnych formantów w obu językach. Skonfrontowane zostaną:

a) formacje deminutywne na *-ek* i *-ik* w języku polskim z formacjami na *-че*, *-е* i *-ец* w języku bułgarskim;

- b) polskie deminutywa z formantem *-czyk* z odpowiadającymi im formacjami w języku bułgarskim;
- c) bułgarskie formacje deminutywne na *-чица* z tożsamymi znaczeniowo deminutywami w języku polskim;
- d) formacje deminutywne na *-ko* w języku polskim z formacjami na *-це/-уце* w języku bułgarskim;
- e) formacje deminutywne na *-onko* w języku polskim z formacjami na *-енце* w języku bułgarskim.

Zdrobnienia będące podstawą porównania pochodzą ze słowników, które wymieniam w załączonym wykazie źródeł ekscerpcji materiału.

1. Porównanie polskich formacji deminutywnych na *-ek* i *-ik* z formacjami na *-ce*, *-e* i *-eу* w języku bułgarskim

Deminutywa od rzeczowników rodzaju męskiego tworzone są w języku polskim za pomocą dwóch formantów podstawowych *-ek* i *-ik*. W języku bułgarskim od podstaw będących rzeczownikami rodzaju męskiego derywują deminutywne formanty *-ce*, *-e* i *-eу*. Zatem polskim zdrobnieniom na *-ek* i *-ik* odpowiadają najczęściej bułgarskie formacje na *-ce*, *-e* lub *-eу*. Na gruncie języka bułgarskiego najliczniejszą grupę stanowią zdrobnienia z formantem *-ce*. Na 739 derywatów bułgarskich, utworzonych od rzeczowników rodzaju męskiego za pomocą formantu *-ce*, 189 dotyczy wspólnego dla obu języków zasobu leksyki. Deminutywa te są derywatami od podstaw słowotwórczych identycznych w obu językach. Różnią się one formalnie: w języku polskim są to formacje na *-ek* lub *-ik*, natomiast w języku bułgarskim na *-ce*. Do tej grupy należą takie derywaty, jak np.: *abażurek* 'абажурче', *autobusik* 'автобусче', *adwokacik* 'адвокатче', *aniołek* 'ангелче', *aparacik* 'апаратче', *balonik* 'балонче', *bilecik* 'билетче', *wagonik* 'вагонче', *gramik* 'грамче', *grosik* 'грошче', *gołąbek* 'гълъбче', *diamencik* 'диамантче', *ząbek* 'зъбче', *kalendarzyk* 'календарче', *pożyk* 'ножче', *numerek* 'номерче', *filmik* 'филмче', *szalik* 'шалче'.

Warto zauważyć, że istotną cechą różnicującą omawiane formacje w obu językach, poza występowaniem różnych formantów, jest zmiana rodzaju gramatycznego bułgarskich derywatów z formantami *-ce* i *-e* w stosunku do podstaw słowotwórczych. Zgodność rodzaju gramatycznego między derywatem i wyrazem podstawowym jest regułą towarzyszącą tworzeniu rzeczowników zdrobniałych na *-ek* i *-ik* w języku polskim. Natomiast w języku bułgarskim mamy w tym wypadku do czynienia z produktywną derywacją deminutywną, która

powoduje zmianę rodzaju gramatycznego na nijaki w odniesieniu do wyrazu podstawowego, wykazującego rodzaj męski, np. *ангел* m. → *ангелче* n. Zmiana rodzaju gramatycznego zdrobnienia w stosunku do podstawy jest ważną cechą deminucji języka bułgarskiego, właściwą również językowi macedońskiemu², i wyróżnia te języki na tle pozostałych języków słowiańskich.

W zgromadzonym materiale wystąpiło 41 (na 222) formacji deminutywnych na *-eу*, które są w obu językach tożsame znaczeniowo. Pochodzą one od identycznych lub pokrewnych etymologicznie podstaw słowotwórczych, różnią się zaś formalnie. W języku polskim występują z formantem *-ek* lub *-ik*, natomiast w języku bułgarskim z formantem *-eу*. Są to takie derywaty, jak np.: *bankieciк* ‘banketeу’, *bobek* ‘бобеу’, *brzeżek* ‘брежеу’, *wiaterek* ‘ветреу’, *głosik* ‘гласеу’, *domek* ‘домеу’, *deszczuk* ‘дъждеу’, *kominek* ‘коминеу’, *mrozik* ‘мрзеу’, *obłoczek* ‘облачеу’, *orzeszek* ‘орешеу’, *chlebek* ‘хлебеу’, *człowieczek* ‘човечеу’.

Z tożsamością znaczeniową derywatu i identycznością lub pokrewieństwem etymologicznym podstawy mamy do czynienia w 16 (na 144) formacjach deminutywnych, które w języku bułgarskim tworzone są za pomocą formantu *-e*: *език* → *езиче* ‘język → języczek’, *заяк* → *зайче* ‘zając → zajączek’, *замък* → *замъче* ‘zamek → zameczek’, *ключ* → *ключе* ‘klucz → kluczyk’, *коњак* → *коњаче* ‘koniak → koniaczek’, *котел* → *котле* ‘kocioł → kociołek’, *кръщелник* → *кръщелниче* ‘chrześniak → chrześniaczek’, *лакомник* → *лакомниче* ‘łakomczuch → łakomczuszek’, *мозък* → *мозъче* ‘mózg → móźdźek’, *молитвеник* → *молитвениче* ‘modlitewnik → modlitewniczek’, *памятник* → *памятниче* ‘pamiętnik → pamiętniczek’, *паяк* → *паяче* ‘pająk → pajączek’, *подарък* → *подаръче* ‘podarunek → подарuneczek’, *поток* → *поточе* ‘potok → potoczek’, *чайник* → *чайниче* ‘czajnik → czajniczek’, *чердак* → *чердаче* ‘czerdak → czerdaczek’.

W języku bułgarskim poświadczona jest grupa derywatów utworzonych od rzeczowników rodzaju męskiego za pomocą formantu *-че*, którym odpowiadają polskie deminutywa na *-ka*. Derywaty te tworzone są w obu językach od podstaw słowotwórczych pokrewnych etymologicznie, ale różniących się rodzajem gramatycznym.

W tej grupie formacji wyrazy motywujące w polszczyźnie mają rodzaj żeński, natomiast w języku bułgarskim są one rodzaju męskiego, np.: *анегдота*

² O towarzyszącej deminucji zmianie rodzaju gramatycznego derywatu w stosunku do podstawy słowotwórczej w języku macedońskim pisał J. Sokołowski (2007: 212–219).

→ *anegdotka* ‘*анекдот* → *анекдотче*’, *aspiryna* → *aspirynka* ‘*аспирин* → *аспиринче*’, *aureola* → *aureolka* ‘*ореол* → *ореолец*’, *banderola* → *banderolka* ‘*бандерол* → *бандеролче*’, *wazelina* → *wazelinka* ‘*вазелин* → *вазелинче*’, *witamina* → *witamina* ‘*витамин* → *витаминче*’, *glista* → *glizdeczka* ‘*глист* → *глистче*’, *grupa* → *grupka* ‘*груп* → *групче*’, *etykieta* → *etykieta* ‘*етикет* → *етикетче*’, *makieta* → *makieta* ‘*макет* → *макетче*’, *szafa* → *szafka* ‘*шкаф* → *шкафче*’.

Odrębną grupę, wyróżniającą się spośród pozostałych deminutywów utworzonych od rzeczowników rodzaju męskiego w języku polskim, stanowią zdrobnienia powstałe na drodze wymiany sufiksoidu *-eń* na *-yk*. Formacjom tym odpowiadają w języku bułgarskim deminutywa utworzone na drodze derywacji dodatniej sufiksальной za pomocą formantu *-e* lub *-че*, tj. *kamień* → *kamyk* ‘*камък* → *камъче*’, *krzemień* → *krzetyk* ‘*кремък* → *кремъче*’, *plomień* → *plomyk* ‘*пламък* → *пламъче/пламъчец*’, *jęczmień* → *jęczmyk* ‘*ечемик* → *ечемиче/ечемичец*’, *promień* → *promyk* ‘*лъч* → *лъче*’, *rzemień* → *rzemyk* ‘*ремък* → *ремъче*’, *grzebień* → *grzebyk* ‘*гребен* → *гребенче*’, *strumień* → *strumyk* ‘*ручей* → *ручейче*’. Jak widać z przytoczonego materiału, możliwe są w dwu wypadkach formacje zdrobniałe na *-eу*, tj. *ечемичеу* i *пламъчеу*.

Formant *-yk* o funkcji zdrabniającej obsługuje w języku polskim rzeczowniki o dawnych tematach rozszerzonych o *-en-* (ps. **ѣцьту*, *ѣцьтене*; **kamy*, *kamene*; **remy*, *remene*; **plamy*, *plamene*), które we współczesnej polszczyźnie występują w postaci z sufiksoidem *-eń*, pochodzącym z dawnego biernika I. poj. Derywaty deminutywne powstawały przez dodanie formantu zdrabniającego do postaci rzeczownika zakończonego w mianowniku na *-y*. We wszystkich wymienionych wyżej polskich parach słowotwórczych można wskazać opozycję formalną między sufiksoidem *-eń* a formantem *-yk*. Nieco inaczej wygląda struktura słowotwórcza rzeczownika *grzebień*, dla którego diachronicznie wyrazem motywującym jest czasownik *grzebać*. Chociaż w parach słowotwórczych typu *kamień* → *kamyk* mamy do czynienia z opozycją skojarzoną, wtórną, niederywacyjną³, to z synchronicznego punktu widzenia można w tym wypadku widzieć przykład na derywację wymienną. Obok tej grupy rzeczowników wyodrębnia się we współczesnym języku polskim ponad 40 rzeczowników rodzaju męskiego na *-eń*, od których tworzy się deminutywa za pomocą formantu *-ek*, np. *dzień* → *dzionek*, *ogień* → *ogieniek*, *pierścień* → *pierścionek*, *korzeń* → *korzonek*, *jeleń* → *jelonek*.

³ Pojęcie opozycji skojarzonej stosuję za B. Kreją (1989: 11).

Warto zwrócić uwagę na fakt, że rzeczowniki reprezentujące dawne tematy spółgłoskowe na *-en-* występują we współczesnym języku bułgarskim w postaci z pierwotnym formantem zdrabniającym *-k*. Słowniki języka bułgarskiego rejestrują również formację *камен* obok *камък*, ale jest ona opatrzona kwalifikatorem ‘przestarzałe’.

2. Porównanie polskich deminutywów z formantem *-czyk* z odpowiadającymi im formacjami deminutywnymi w języku bułgarskim

Zdrobnienia na *-czyk*, oznaczające młodych, niedoświadczonych wykonawców zawodu lub pomocników w zawodzie, należą w polszczyźnie do nieproduktywnych typów słowotwórczych i dotyczą zamkniętej grupy derywatów uznawanych za przestarzałe, pochodzących od podstaw słowotwórczych na *-arz* (wyjątki: *fryzjer* → *fryzjerczyk*, *lokaj* → *lokajczyk*): *aptekarz* → *aptekarczyk*, *bankier* → *bankierczyk*, *bednarz* → *bednarczyk*, *drukarz* → *drukarczyk*, *kamieniarz* → *kamieniarczyk*, *kominiarz* → *kominiarczyk*, *kotlarz* → *kotlarczyk*, *księgarz* → *księgarczyk*, *kucharz* → *kucharczyk*, *kuśnierz* → *kuśnierzczyk*, *lekarz* → *lekarczyk*, *malarz* → *malarczyk*, *młynarz* → *młynarczyk*, *mularz* → *mularczyk*, *piekarz* → *piekarczyk*, *pisarz* → *pisarczyk*, *piwowar* → *piwowarczyk*, *psiarcz* → *psiarczyk*, *ślusarz* → *ślusarczyk*. Formacjom tym w języku bułgarskim odpowiadają deminutywa z formantem *-че*. Zasadnicza jednak różnica między systemami słowotwórczymi porównywanych języków polega na tym, że formant *-че* cechuje znaczna produktywność. Bez trudu znajdujemy deminutywa bułgarskie tożsame znaczeniowo w stosunku do większości polskich formacji na *-czyk*, np. *fryzjer* → *fryzjerczyk* ‘фризьор → фризьиорче’, *aptekarz* → *aptekarczyk* ‘аптекаp → аптекарче’, *bednarz* → *bednarczyk* ‘бъчвар → бъчварче’, *drukarz* → *drukarczyk* ‘печатар → печатарче’, *kamieniarz* → *kamieniarczyk* ‘каменар → каменарче’, *kotlarz* → *kotlarczyk* ‘котлар → котларче/бакърджия → бакърджийче/казанджия → казанджийче’, *księgarz* → *księgarczyk* ‘книжар → книжарче’, *kuśnierz* → *kuśnierzczyk* ‘кожухар → кожухарче’, *lekarz* → *lekarczyk* ‘лекар → лекарче’, *malarz* → *malarczyk* ‘бояджия → бояджийче’, *młynarz* → *młynarczyk* ‘воденичар → воденичарче’, *piekarz* → *piekarczyk* ‘хлебар → хлебарче / фурнаджия → фурнаджийче’, *pisarz* → *pisarczyk* ‘писател → писателче’, *ślusarz* → *ślusarczyk* ‘шлосер → шлосерче’.

W języku bułgarskim derywaty tego typu są licznie poświadczone. Formant *-че* derywuje deminutywa o znaczeniu młodych wykonawców zawodu nie tyl-

ko od rzeczowników oznaczających nazwy zawodów zakończone na *-ar* (formant odpowiadający polskiemu przyrostkowi *-arz*), np. *архивар* → *архиварче*, *биволар* → *биволарче*, *зидар* → *зидарче*, *златар* → *златарче*, *коняр* → *конярче*, ale także od rzeczowników z tej kategorii słowotwórczej zakończonych na inne sufiksy, tj. od rzeczowników na *-ьор*, np. *актьор* → *актьорче*, *боксьор* → *боксьорче*, *миньор* → *миньорче*; na *-джия*, np. *гемиджия* → *гемиджийче*, *бояджия* → *бояджийче*, *казанджия* → *казанджийче*, *калайджия* → *калайджийче*; na *-чия*, np. *геврекчия* → *геврекчийче*, *джебчия* → *джебчийче*. Tym formacjom będą odpowiadały polskie zdrobnienia na *-ek* i *-ik*. Formacje na *-че* cechuje dodatnie lub ujemne zabarwienie emocjonalne. W odróżnieniu od polskich formacji na *-czyk*, wskazujących na nazwy młodych, niedoświadczonych wykonawców zawodów lub pomocników w zawodzie, derywaty bułgarskie mogą wyrażać ironię, lekceważenie, pobłażliwość.

Warto zwrócić też uwagę na deminutywa tworzone w obu językach od nazw wykonawców czynności i zawodów. W języku polskim występuje nieliczna grupa derywatów zdrobniałych na *-ek* lub *-ik*, które mogą wskazywać na młody wiek osoby, ale mają one zwykle odcień ironii, lekceważenia. W zgromadzonym materiale odnotowałam następujące przykłady, którym odpowiadają tożsame znaczeniowo formacje na *-че* w języku bułgarskim: *доктор* → *докторек* ‘*доктор* → *докторче*’, *инженер* → *инженерек* ‘*инженер* → *инженерче*’, *кондуктор* → *кондукторек* ‘*кондуктор* → *кондукторче*’, *майстер* → *майстерек* ‘*майстер* → *майстерче*’, *офіцер* → *офіцерек* ‘*офіцер* → *офіцерче*’, *рзemieślnik* → *рзemieślniczek* ‘*занаятчия* → *занаятчийче*’, *музикант* → *музиканчик* ‘*музикант* → *музикантче*’.

Nazwy zawodów oraz wykonawców czynności tworzy się w języku bułgarskim od wszystkich formacji na *-джия* oraz *-чия* (a są to szczególnie produktywne typy słowotwórcze – słownik a tergo języka bułgarskiego rejestruje 158 formacji na *-джия* i 64 na *-чия*) za pomocą formantu *-че*.

Oprócz tego w obu językach deminutywizacji podlegają zapożyczone nazwy osobowe na *-ant* i *-ent*. Na gruncie polszczyzny są one obsługiwane przez formant deminutywny *-ik*, zaś w języku bułgarskim przez formant *-че*, np. *adiutant* → *adiutantik* ‘*адютант* → *адютантче*’, *emigrant* → *emigrancik* ‘*емигрант* → *емигрантче*’, *fabrykant* → *fabrykancik* ‘*фабрикант* → *фабрикантче*’, *intrugant* → *intrugancik* ‘*интригант* → *интригантче*’, *komediant* → *komediantik* ‘*комедиант* → *комедиантче*’, *pedant* → *pedancik* ‘*педант* → *педантче*’, *sierżant* → *sierżancik* ‘*сержант* → *сержантче*’, *inteligent* → *in-*

teligencik ‘интелигент → интелигентче’, *student* → *studencik* ‘студент → студентче’.

Interesująca jest również w języku bułgarskim możliwość regularnego tworzenia formacji zdrobniałych na *-че* od nazw osobowych na *-ист* (pol. *-ista*), które nie ulegają deminutywizacji w języku polskim, np. *анархист* → *анархистче* ‘pol. anarchista’, *егоист* → *егоистче* ‘pol. egoista’, *капиталист* → *капиталистче* ‘pol. kapitalista’, *комунист* → *комунистче* ‘pol. komuni-
sta’, *гимназист* → *гимназистче* ‘pol. gimnazjalista’.

3. Porównanie bułgarskich formacji deminutywnych na *-чица* z tożsamy mi znaczeniowo deminutywami w języku polskim

W języku bułgarskim istnieje nieliczna grupa rzeczowników rodzaju żeńskiego jedno- lub dwusylabowych zakończonych spółgłoską lub zbitką spółgłosek, od których tworzone są zdrobnienia za pomocą formatu *-чица*. Dla pewnej grupy tego typu zdrobnień bułgarskich można wskazać tożsame znaczeniowo derywaty polskie, np. *песен* → *песенчица* ‘*piosenka* → *pioseneczka*’, *вар* → *варчица* ‘*wapno* → *wapienka*’, *жар* → *жарчица* ‘*žar* → *žarek*’, *кал* → *калчица* ‘*bloto* → *blotko*’, *лой* → *лойчица* ‘*lój* → *lojek*’, *новест* → *новестчица* ‘*powieść* → *powiastka*’. W tej grupie zdrobnień znajdują się również przykłady, których odpowiedniki będą należały do wyrazów rzadkich, kuriozalnych, np. *кръв* → *кръвчица* ‘*krew* → *krewka*’, *болест* → *болестчица* ‘*choroba* → *choróbka*’, *власт* → *властчица* ‘*władza* → *władzka*’, *завист* → *завистчица* ‘*zawiść* → *zawistka*’, *невеста* → *невестчица* ‘*niewiasta* → *niewiastka*’.

W języku bułgarskim za pomocą formantu *-чица* tworzone są deminutywa od podstaw słowotwórczych, których odpowiedniki polskie nie podlegają zdrabnianiu. Są to wyrazy: sól ‘*сол* → *солчица*’, cukier ‘*захар* → *захарчица*’, pomoc ‘*помощ* → *помощчица*’. Dotyczy to zatem deminutywów formalnych, które nie mają tożsamych znaczeniowo odpowiedników w języku polskim.

Warto zwrócić uwagę na formację *любовчица* zarejestrowaną w słownikach, której odpowiada znaczeniowo polski derywat *miłośćka*. W tym miejscu należy zaznaczyć, że bułgarskie rzeczowniki oznaczające pojęcia i cechy abstrakcyjne na *-ост*, w odróżnieniu od polskich rzeczowników na *-ość*, nie podlegają deminutywizacji. W języku polskim zdrobnienia od tej grupy rzeczowników abstrakcyjnych tworzone są za pomocą formantu *-ka*, który wnosi znaczenie syngulatywne, np. *слабоść* → *slabostka*, *śmiałość* → *śmiałośćka*, *ciekawość* → *ciekawostka* itd. Bułgarski system słowotwórczy nie wyklucza tego

typu zdrobnień. Niektóre rzeczowniki bułgarskie na *-ост* tworzą potencjalnie deminutywa za pomocą formantu *-чица*, np. *лудост* → *лудостчица*, *слабост* → *слабостчица*, *смелост* → *смелостчица*, *грубост* → *грубостчица* itd. W słownikach języka bułgarskiego brakuje jednak poświadczeń tego typu deminutywów, a przez nosicieli języka postrzegane są one jako możliwe, ale dziwaczne, rzadkie, kuriozalne. Często traktowane są jako neologizmy.

4. Porównanie formacji deminutywnych na *-ko* w języku polskim z formacjami na *-це/-ице* w języku bułgarskim

Dużą regularność i wyraźne podobieństwo wykazują formacje deminutywne na *-ko* w języku polskim i na *-це* w języku bułgarskim, tworzone od rzeczowników rodzaju nijakiego zakończonych w obu językach na *-o* lub *-e*. Zarówno w polszczyźnie, jak i w bułgarszczyźnie deminutywa te powstają na drodze de-rywacji dodatniej sufiksальной i w obu językach zachowują rodzaj gramatyczny zgodny z rodzajem gramatycznym podstawy słowotwórczej, np. *bloto* → *blotko* ‘*блато* → *блатце*’, *wino* → *winko* ‘*вино* → *винце*’, *wrzeciono* → *wrzecionko* ‘*вретено* → *вретенице*’, *gniazdo* → *gniazdko* ‘*гнездо* → *гнездице*’, *dzieło* → *dzielko* ‘*дело* → *делце*’, *dłuto* → *dłutko* ‘*длето* → *длетце*’, *żyto* → *żytko* ‘*жито* → *житце*’, *jezioro* → *jeziorko* ‘*езеро* → *езерце*’, *koryto* → *korytko*, ‘*корито* → *коритце*’, *mięso* → *mięsko* ‘*месо* → *месце*’, *pióro* → *piórko* ‘*перо* → *перце*’.

Deminutywa na *-ko* i *-це* od rzeczowników rodzaju nijakiego w obu językach wykazują podobieństwo ze względu na budowę słowotwórczą. Ponadto można stwierdzić również tożsamość funkcji znaczeniowych, jakie pełnią oba formanty zdrabniające w porównywanych językach. I tak formanty te mogą tworzyć zarówno deminutywa właściwe, np.: *koryto* → *korytko* ‘*корито* → *коритце*’, *wiadro* → *wiaderko* ‘*ведро* → *ведърце*’, *wiosło* → *wioselko* ‘*гребло* → *гребълце*’, *lustro* → *lusterko* ‘*огледало* → *огледалце*’, *łóżko* → *łóżeczko* ‘*легло* → *легълце*’, *wahadło* → *wahadełko* ‘*махало* → *махалце*’, jak i deminutywa formalne, a wśród nich zdrobnienia o znaczeniu syngulatywności lub partytywności, np.: *złoto* → *złotko* ‘*злато* → *златце*’, *zrno* → *zrničko* ‘*зърно* → *зърнице*’ ‘ziarno → ziarenko’, *szkło* → *szkielko* ‘*стъкло* → *стъкълце*’, jak również zdrobnienia emfaticzne, powstałe od rzeczowników, których rozmiar jest trudny do określenia, np.: *bloto* → *blotko* ‘*блато* → *блатце*’, *wino* → *winko* ‘*вино* → *винце*’, *mięso* → *mięsko* ‘*месо* → *месце*’, *mleko* → *mleczko* ‘*мляко* → *млекце*’, *zebranie* → *zebranko* ‘*заседание* → *заседанийце*’. W obu językach w rzeczownikach bę-

jących zdrobnieniami od nazw części ciała omawiane formanty deminutywne mogą wskazywać zarówno na cechę małości fizycznej, jak i na wzmocnienie ładunku emocjonalnego, np. *biodro* → *bioderko* ‘*бедро* → *бедърце*’, *gardło* → *gardelko* ‘*гърло* → *гърлице*’, *kolano* → *kolanko* ‘*коляно* → *коленце*’, *skrzydło* → *skrzydelko* ‘*крило* → *крилице*’.

W języku bułgarskim kilka rzeczowników rodzaju nijakiego tworzy deminutywa za pomocą formantu rozszerzonego *-ице*. Tym formacjom również odpowiadają polskie zdrobnienia na *-ko*: *гнездо* → *гнездице* ‘*gniazdo* → *gniazdko*’, *грозде* → *гроздице* ‘*winogrono* → *winogronko*’, *здраве* → *здравице* ‘*zdrowie* → *zdrówko*’, *лице* → *личице* ‘*lico* → *liczko*’, *око* → *очице* ‘*oko* → *oczko*’, *слънце* → *слънчице* ‘*słońce* → *śloneczko*’, *яйце* → *яйчице* ‘*jajko* → *jajeczko*’. Wyjątek stanowi deminutywum od rzeczownika *serce*, które w języku polskim tworzone jest wyłącznie za pomocą formantu rozszerzonego *-uszko* (*serce* → *serduszko*), natomiast w języku bułgarskim występuje z formantem *-ице* (*сърце* → *сърчице*).

5. Porównanie formacji deminutywnych na *-onko* w języku polskim z formacjami na *-енце* w języku bułgarskim

Nielicznej grupie derywatów zdrobniałych z formantem *-onko* w języku polskim odpowiadają formacje na *-енце* w języku bułgarskim. W obu językach formacje te są derywowane od identycznych podstaw słowotwórczych, którymi są rzeczowniki rodzaju nijakiego na pol. *-e*/bułg. *-e*, należące do dawnej deklinacji tematów spółgłoskowych z rozszerzeniem *-en-*. Odpowiedniości te są bardzo dokładne:

brzemie → *brzemionko* ‘*бреме* → *бременце*’, *ciemie* → *ciemionko* ‘*теме* → *теменце*’, *imię* → *imionko* ‘*име* → *именце*’, *ramię* → *ramionko* ‘*рамо* → *раменце*’, *strzemię* → *strzemionko* ‘*стреме* → *стременице*’, *wymię* → *wymionko* ‘*виме* → *вименце*’, *znamię* → *znamionko* ‘*знаме* → *знаменце*’.

W języku polskim formant *-onko* obsługuje wyłącznie wskazane powyżej formacje deminutywne. Jest to formant nieproduktywny. Natomiast w języku bułgarskim produktywność wyabstrahowanego wtórnie z tego typu formacji przyrostka *-енце* uległa znacznemu rozszerzeniu. Derywuje on deminutywa od licznych rzeczowników rodzaju nijakiego, np.: *антре* → *антренице*, *въже* → *въженце*, *деколте* → *деколтенице*, *каре* → *каренце*, *кафе* → *кафенице*, *мезе* → *мезенце*, *палто* → *палтенице*, *тире* → *тиренице*. Może służyć także do wprowadzania formacji deminutywnych drugiego stopnia od zdrobnień

na *-e*, *-le* oraz *-че*, np.: *гърло* → *гърле* → *гърленце*, *нос* → *носле* → *носленце*, *жаба* → *жабче* → *жабченце*. Warto zauważyć, że formant *-енце* tworzy zarówno deminutywa właściwe, jak i formalne. W języku bułgarskim derywuje przede wszystkim od rzeczowników dwusylabowych (deminutywa pierwszego stopnia). Istnieją zatem pewne ograniczenia formalne w dystrybucji tego przyrostka. Poza tym zdecydowana większość derywatów tego typu nie może stworzyć deminutywów za pomocą innych formantów obsługujących rzeczowniki rodzaju nijakiego.

W niniejszym artykule koncentruję się na odpowiadających sobie znaczeniowo formacjach deminutywnych, różniących się w obu językach ze względu na formant. Z przedstawionej analizy wynika, że istnieją zarówno podobieństwa, jak i różnice między porównywanymi językami w zakresie inwentarza deminutywnych formantów słowotwórczych, ich dystrybucji i produktywności, a także w zakresie relacji semantycznych między podstawami i derywatami. I tak polskim deminutywom na *-ek* i *-ik* odpowiadają najczęściej bułgarskie deminutywa z formantami *-e*, *-че* oraz *-ле*. Polskie zdrobnienia na *-czyk* znajdują swoje odpowiedniki bułgarskie w formacjach na *-че*, z tą jednak różnicą, że ten typ słowotwórczy w języku bułgarskim, w odróżnieniu od polszczyzny, charakteryzuje duża produktywność. Na gruncie języka bułgarskiego wyróżniają się formacje deminutywne na *-чица*, dla których wskazanie polskich odpowiedników przysparza wiele trudności, a niekiedy okazuje się wręcz niemożliwe. Duże podobieństwo wykazują rzeczowniki zdrobniałe na *-ko* w języku polskim i na *-це* w języku bułgarskim, tworzone w obu językach od rzeczowników rodzaju nijakiego zakończonych na *-o* lub *-e*. Polskim formacjom na *-onko* odpowiadają bułgarskie deminutywa na *-енце*. We współczesnym języku polskim formacje tego typu obejmują zaledwie kilka przykładów, a dystrybucja sufiksu *-onko* ma ograniczony zasięg. Natomiast produktywność wyabstrahowanego z formacji typu *‘бременце’* bułgarskiego sufiksu *-енце* uległa znacznemu rozszerzeniu.

Źródła materiału

- АНДРЕЙЧИН Л. (ред.), 1975, *Обратен речник на съвременния български език*, София: Издателство на БАН.
- Чолакова К. (ред.), 1977–, *Речник на българския език БАН*, т. 1–12, София: Издателство на БАН.
- GRZEGORCZYKOWA R. (red.), 1973, *Indeks a tergo do Słownika języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego*, J. Puzynina, Warszawa: PWN.

- JADACKA H. (red.), 2001, *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. Gniazda odrzeczownikowe*, t. 2, Kraków: TAiWPN Universitas.
- ПЕНЧЕВ Й. (ред.), 1999, *Словообразователен речник на съвременния български език*, София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов”.
- ПОПОВ Д. (ред.), 1999, *Български тълковен речник*, София: Наука и Изкуство.
- SZYMCZAK M. (red.), 1999, *Słownik języka polskiego*, t. 1–3, Warszawa: PWN.

Bibliografia

- БОЯДЖИЕВ Т., КУЦАРОВ И., ПЕНЧЕВ Й., 1998, *Съвременен български език*, София: Издателска къща „Петър Берон”.
- ДИМИТРОВА М., 1959, *Умалителните имена в книжовния български език*, Известия на Института за български език при БАН, кн. 6, с. 263–319.
- ЕНЧЕВА Н., 1988, *Към морфологичната характеристика на българските умалителни съществителни*, *Език и литература*, кн. 6, с. 12–17.
- GRZEGORCZYKOWA R., PUZYNNINA J., 1979, *Słotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*, Warszawa: PWN.
- GRZEGORCZYKOWA R., 1974, *Zarys słotwórstwa polskiego. Słotwórstwo opisowe*, Warszawa: PWN.
- HELTBERG K., *O deminutywach i augmentatywach*, 1964, *Prace Filologiczne 18 (2)*, Warszawa, s. 93–102.
- ИВАНЧЕВ С., 1987, *Един особен начин за образуване на умалителни имена в българския език*, [в:] *За българския и класичните езици*, София.
- KLIMASZEWSKA Z., 1983, *Diminutive und augmentative Ausdrucksmöglichkeiten des Niederländischen, Deutschen und Polnischen*, Wrocław: PAN, Komitet Neofilologiczny, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- КРЕЈА В., 1969, *Słotwórstwo rzeczowników ekspresywnych w języku polskim. Formacje na: -ik, -isko, -ina*, Gdańsk: GTN.
- КРЕЈА В., 1989, *Z morfonologii i morfotaktyki współczesnej polszczyzny*, Wrocław: Komitet Językoznawstwa PAN, Prace Językoznawcze 113.
- КРЪСТЕВ Б., 1976, *Умалителността в българския език*, София: Държавно издателство „Народна просвета”.
- МУРДАРОВ В., 1983, *Съвременни словообразователни процеси. Очерк върху българското словообразуване*, София: Наука и изкуство.
- МЮЛЕР-ОТТ Д., 1998, *Продуктивността на умалителните суфикси с елемент -к- и -ц- в руския и българския език*, *Език и литература*, кн. 3, с. 33–42.
- НАУМОВА В., 1905, *Умалителните и увеличителни суфикси в новобългарския език*, Известия на семинара по славянска филология, София, с. 217–250.

- POLAŃSKI K. (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław 1999: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- РАДЕВА В., 1987, *Българското словообразуване*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- РАДЕВА В., 1991, *Словообразуването в българския книжовен език*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- SIATKOWSKA E., 1967, Deminutywa rzeczowników we współczesnych literackich językach zachodniosłowiańskich, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej* 6, s. 157–170.
- SOKOŁOWSKI J., 2007, Mechanizmy deminucji i hipokryzacji w języku macedońskim i polskim na tle innych języków słowiańskich, w: *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 11, *Językoznawstwo*, s. 212–219.
- СПАСОВА А., 1952, *Словообразователна функция на суфикс -ец в днешния книжовен български език*, Български език кн. 3/4, с. 261–267.
- ТИЛКОВ Д., СТОЯНОВ С., ПОПОВ К. (red.), *Граматика на съвременния български книжовен език*, София 1993: Издателство на БАН.
- WARCHOŁ S., 1984, *Geneza i rozwój słowiańskich formacji ekspresywnych z sufiksalnym -k- i -c-*, Warszawa: PWN.

Ein Vergleich ausgewählter Wortbildungstypen im Bereich substantivischer Diminutivbildungen mit verschiedenen Suffixen im Polnischen und Bulgarischen

(Zusammenfassung)

Im vorliegenden Beitrag vergleiche ich ausgewählte Wortbildungstypen im Bereich äquivalenter polnischer und bulgarischer substantivischer Diminutive, die durch verschiedene Suffixe in beiden Sprachen gebildet werden. Es werden Folgendes konfrontiert:

- a) die Diminutivsuffixe *-ek* und *-ik* in der polnischen Sprache mit den Suffixen na *-че*, *-е* und *-еу* in der bulgarischen Sprache;
- b) die polnischen Diminutiva mit dem Suffix *-czyk* mit entsprechenden Suffixverwendungen im Bulgarischen;
- c) die bulgarischen diminutiven Formen mit *-чица* mit bedeutungsäquivalenten Diminutiva im Polnischen;
- d) die diminutiven Formen mit *-ko* im Polnischen mit den Formen mit *-це/-уце* im Bulgarischen;
- e) die diminutiven Formen auf *-onko* im Polnischen mit Formen auf *-енце* im Bulgarischen.